

УДК 343.132:342.78

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.4.33>

ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ ТА ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Удод А.М.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального права та кримінології,
Донецький державний університет внутрішніх справ
ORCID: 0000-0001-8029-4878*

Коссе В.В.,
*доктор філософії в галузі права,
декан факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування,
Донецький державний університет внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-6576-0620*

Федорчак І.В.,
*старший викладач кафедри кримінального права та кримінології,
Донецький державний університет внутрішніх справ
ORCID: 0009-0007-6968-3283*

Удод А.М., Коссе В.В., Федорчак І.В. Заходи протидії та запобігання кримінальним правопорушенням в умовах дії воєнного стану.

У статті здійснено комплексний аналіз засобів протидії кримінальним правопорушенням, які набувають особливої актуальності в період дії воєнного стану в Україні. Досліджено теоретичні та практичні аспекти криміналізації суспільно небезпечних діянь в умовах збройного конфлікту, зокрема проаналізовано підходи провідних учених-криміналістів до визначення поняття криміналізації та її ролі в системі кримінально-правової політики держави. Визначено ефективність протидії злочинності через впровадження комплексних заходів, включаючи правоохоронний контроль, соціальні програми та психологічну підтримку населення в умовах воєнного стану. Розглянуто кримінологічні фактори, що впливають на зростання злочинності в особливий період, серед яких соціальна дезорганізація, економічна нестабільність, обмежена присутність правоохоронних органів, політична нестабільність та психологічний вплив війни на свідомість громадян. Детально проаналізовано методи протидії колабораційній діяльності відповідно до статті 111-1 Кримінального кодексу України, яка є новітнім кримінальним правопорушенням, що виникло внаслідок збройної агресії російської федерації проти України. Досліджено структуру особистості колаборанта за соціально-демографічними, морально-психологічними та кримінально-правовими ознаками, а також визначено напрямки індивідуальної профілактичної роботи з особами, схильними до колабораціонізму. Проаналізовано проблеми незаконного переправлення осіб через державний кордон в умовах воєнного стану та запропоновано інноваційні методи протидії із залученням технологій штучного інтелекту та підрозділів кіберполіції для моніторингу мережі Інтернет. Розглянуто питання протидії ухиленню від мобілізації через забезпечення належного соціально-економічного захисту військовослужбовців та формування патріотизму і громадянської відповідальності. Досліджено проблематику протидії воєнним злочинам (ст. 438 КК України в редакції Закону № 4012-IX від 09.10.2024) на міжнародному та національному рівнях, зокрема питання фіксації та документування доказів воєнних злочинів. Запропоновано конкретні рекомендації щодо удосконалення системи запобігання та протидії кримінальним правопорушенням воєнного часу.

Ключові слова: криміналізація кримінальних правопорушень, протидія кримінальним правопорушенням, запобігання та профілактика кримінальних правопорушень, протидія воєнним злочинам, колабораційна діяльність, воєнний стан, мобілізація.

Udod A.M., Kosse V.V., Fedorchak I.V. Measures of combating and prevention of criminal offenses under martial law.

The article provides a comprehensive analysis of the means of combating criminal offenses that become particularly relevant during martial law in Ukraine. The theoretical and practical aspects of criminalization of socially dangerous acts in conditions of armed conflict are investigated, in particular the approaches of leading scholars to defining the concept of criminalization and its role in the system of criminal law policy of the state are analyzed. The effectiveness of countermeasures against crime through the implementation of comprehensive measures, including law enforcement control, social programs and psychological support of the population under martial law conditions, is determined. The criminological factors influencing the growth of crime in a special period are examined, including social disorganization, economic instability, limited presence of law enforcement agencies, political instability and the psychological impact of war on the consciousness of citizens. The methods of counteracting collaborative activity under Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, which is the newest criminal offense that arose as a result of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, are analyzed in detail. The structure of the collaborator's personality has been studied according to socio-demographic, moral-psychological and criminal-legal characteristics, and directions for individual preventive work with persons prone to collaborationism have been identified. The problems of illegal smuggling of persons across the state border under martial law conditions are analyzed and innovative methods of counteraction involving artificial intelligence technologies and cyber police units for Internet monitoring are proposed. The issues of counteracting evasion of mobilization through ensuring adequate socio-economic protection of military personnel and fostering patriotism and civic responsibility are considered. The problems of counteracting war crimes (Article 438 of the Criminal Code of Ukraine as amended by Law No. 4012-IX of 09.10.2024) at the international and national levels are investigated, in particular the issues of recording and documenting evidence of war crimes. Specific recommendations for improving the system of prevention and counteraction to criminal offenses during wartime are proposed.

Key words: criminalization of criminal offenses, combating criminal offenses, prevention of criminal offenses, combating war crimes, collaborative activity, martial law, mobilization.

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану, запровадженого в Україні з 24 лютого 2022 року внаслідок повномасштабного збройного вторгнення російської федерації, ефективна протидія злочинності набула надзвичайно важливого значення для збереження державності та забезпечення національної безпеки. Правоохоронні органи стикаються із принципово новими викликами, пов'язаними із появою раніше невідомих форм злочинної поведінки та суттєвим зростанням окремих видів кримінальних правопорушень. Правильне застосування кримінологічних засобів протидії, запобігання і профілактики кримінальних правопорушень надає можливість своєчасно виявляти проблемні питання у сфері національної безпеки та протидії злочинам проти людяності.

Особливого значення в умовах воєнного стану набуває дослідження процесу криміналізації як законодавчого механізму визнання тих чи інших діянь кримінально караними. Введення нових складів кримінальних правопорушень, зокрема колабораційної діяльності, а також актуалізація відповідальності за ухилення від мобілізації, незаконне переправлення осіб через державний кордон та воєнні злочини (ст. 438 КК України) потребують глибокого наукового аналізу та розробки ефективних заходів протидії. Особлива увага має приділятися комплексним заходам протидії кримінальним правопорушенням, які здійснюються не тільки правоохоронними органами, але й громадськими організаціями, державними установами та суспільством загалом.

Мета дослідження полягає в аналізі сутності методів протидії і запобігання кримінальним правопорушенням, а також процесу їх криміналізації, які є найбільш актуальними під час дії воєнного стану, та визначенні основних методів профілактики кримінальних правопорушень для врахування їх у практичній діяльності органами Національної поліції України.

Стан опрацювання проблематики. Питання запобігання кримінальним правопорушенням розглядалися у працях таких учених-юристів, як: Дудоров О.О., Хавронюк М.І., Фріс П.Л., Пись-

менський Є.О., Мицька О.І., Шаблистий В.В., Березняк В.С., Каторкін Р.А., Мозоль А.П., Миронюк Т.В., Огнєв Т.Є., Дмитренко Н.А., Артеменко О.М., Камеш С.І. та інші.

Окреслена тематика знайшла відображення в роботах Є.О. Письменського «Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти)», О.І. Мицької «Окремі аспекти кримінологічної характеристики колабораційної діяльності». Монографічне дослідження В.В. Шаблистого, В.С. Березняка, Р.А. Каторкіна «Окремі напрямки протидії колабораційній діяльності» розкриває практичні аспекти протидії цьому явищу. Дисертаційне дослідження Т.Є. Огнєва «Незаконна міграція: кримінально-правові та кримінологічні аспекти» торкається суміжних питань нелегальної міграції.

Дослідження у сфері військової злочинності представлені монографією Н.А. Дмитренко та О.О. Шкути «Злочинність у Збройних Силах України: кримінологічна характеристика та запобігання», а також дисертаційним дослідженням О.М. Артеменко «Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти порядку проходження військової служби».

Разом із тим, у правовій площині, наукових джерелах та спеціальній літературі спостерігається неструктурованість застосування методів протидії кримінальним правопорушенням щодо колабораційної діяльності, незаконного перетину державного кордону, воєнних злочинів та інших кримінальних правопорушень, що зумовлює необхідність подальших наукових розробок у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. У період воєнного стану суспільство стикається із безпрецедентними викликами, які можуть сприяти збільшенню криміногенної поведінки серед населення або окремих соціальних груп. Важливо розуміти кримінологічні фактори, що впливають на цей процес, аби ефективно протидіяти неправомірній поведінці суб'єктів кримінальних правопорушень. Воєнний стан вносить суттєві зміни не тільки у звичний порядок життя громадян, але й у систему правопорядку, що вимагає адаптації правоохоронних органів та законодавства до нових реалій.

Воєнний стан супроводжується значними змінами в законодавстві, включаючи посилення покарань за певні кримінальні правопорушення. Це призводить до збільшення кількості діянь, які класифікуються як кримінальні. Зокрема, до Кримінального кодексу України були введені нові статті, які регулюють поведінку в умовах воєнного стану, змінюються умови призначення покарання, а також запроваджуються нові механізми протидії злочинності. Загалом постає необхідність визначити обґрунтованість та доцільність криміналізації окремих діянь в умовах воєнного стану.

Криміналізація, як зазначають О.О. Дудоров та М.І. Хавронюк, являє собою законодавче визнання того чи іншого діяння кримінальним правопорушенням, закріплення його ознак у законі, тобто встановлення за нього кримінальної відповідальності [1, с. 168]. Водночас П.Л. Фріс розуміє криміналізацію як процес виявлення суспільно небезпечних видів людської поведінки, визнання на державному рівні необхідності, можливості й доцільності кримінально-правової боротьби з ними та у випадку позитивної відповіді на ці питання, закріплення їх у законі як злочинів [2, с. 95].

Узагальнюючи наведені підходи, можна визначити криміналізацію як комплексний правотворчий процес, за якого певні дії або поведінка набувають ознак кримінальної протиправності в розумінні законодавства та суспільства. В особливий період, такий як збройний конфлікт або воєнний стан, численні фактори можуть сприяти збільшенню рівня криміналізації суспільних відносин. При цьому це явище не є статичним і зазнає постійних змін залежно від різних чинників.

Серед основних кримінологічних факторів, що впливають на криміналізацію в умовах воєнного стану, слід виокремити наступні. Соціальна дезорганізація проявляється у руйнуванні усталених соціальних структур та формуванні відчуття безладу в суспільстві. Руйнування інфраструктури, внутрішня міграція мільйонів громадян, зміна соціальних зв'язків та послаблення традиційних механізмів соціального контролю створюють сприятливе середовище для зростання кримінальної активності.

Економічна нестабільність, що супроводжує воєнний стан, призводить до зростання безробіття, погіршення умов життя та зниження доходів значної частини населення. Це посилює мотивацію окремих осіб до злочинної поведінки, такої як крадіжки, шахрайство або навіть насильницькі корисливі правопорушення. Без належного реагування з боку правоохоронних органів такі прояви можуть еволюціонувати у стійкі злочинні угруповання та організовану злочинність.

Обмежена присутність правоохоронних органів у прифронтових та деокупованих районах, їх переважаність та неспроможність надавати належний рівень захисту і контролю на всій території держави сприяє безкарності та збільшенню кримінальної активності. Значна частина кадрового складу правоохоронних органів мобілізована до Збройних Сил України, що додатково послаблює правоохоронну систему.

Політична нестабільність та постійні загрози зовнішньої агресії призводять до зростання внутрішніх конфліктів та напруженості в суспільстві, що може сприяти поширенню кримінальних груп та злочинних організацій. Інформаційні війни та пропаганда з боку держави-агресора додатково дестабілізують суспільство та створюють передумови для вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки.

Психологічний вплив війни, постійний стрес, тривога та відчуття загрози власному життю та здоров'ю негативно впливають на психіку людей. Посттравматичний стресовий розлад, депресія та інші психічні розлади, поширені серед учасників бойових дій та мирного населення, можуть спричинити збільшення агресивної поведінки та проявів протиправної діяльності.

Ці кримінологічні фактори взаємодіють між собою та сприяють збільшенню рівня криміналізації в особливий період. Для ефективної протидії цим явищам необхідно вживати комплексних заходів, включаючи ефективний правоохоронний контроль, соціальні програми та психологічну підтримку населення. Однак виникає необхідність звузити дослідження до конкретних кримінальних правопорушень, які утворилися або набули нової актуальності саме під час воєнного стану.

Новітнім кримінальним правопорушенням в сучасних умовах виступає передбачене ст. 111-1 КК України діяння – «Колабораційна діяльність». Ця стаття була введена до Кримінального кодексу Законом України від 03.03.2022 № 2108-IX як відповідь на численні факти співпраці громадян України з окупаційною владою на тимчасово окупованих територіях.

Загалом учені визначають, що особа, яка залишилася на тимчасово окупованій території та продовжує здійснювати певні дії на користь окупаційного режиму, може розглядатися як суб'єкт колабораційної діяльності. Однак деякі науковці справедливо зазначають, що необхідно відокремлювати колабораціонізм від поведінки осіб, які, перебуваючи на окупованій території, взаємодіють з представниками окупаційної влади переважно опосередковано у формах, що істотним чином не сприяють укріпленню окупаційного режиму, не здатні спричинити шкоду національній безпеці держави та пов'язані виключно з підтриманням життєдіяльності [3, с. 81]. Це стосується насамперед осіб, які не беруть безпосередньої участі в діяльності окупаційних структур та не допомагають у цій діяльності.

Важливим аспектом протидії колабораційній діяльності є розуміння особистості колаборанта. О.І. Мицька визначає структуру особистості колаборанта, що поділяється на три основні елементи. По-перше, це соціально-демографічні ознаки, які охоплюють вік колаборанта, стать, рівень освіти, сімейний стан, рід занять та наявність постійної роботи. Типовий портрет злочинця за цією складовою – повнолітня особа, яка могла обіймати державні посади та була звільнена з негативних причин. По-друге, морально-психологічні ознаки, що визначають вплив внутрішніх переконань, переживань та почуттів, емоційно-вольових якостей на здійснення протиправної поведінки щодо пропагування та виправдання дій країни-агресора. По-третє, кримінально-правові ознаки, що охоплюють ступінь суспільної небезпечності кримінального правопорушення, при цьому особа часто не усвідомлює кримінальну караність своїх дій [4, с. 41].

Доцільним вбачається проведення спеціальними суб'єктами протидії злочинності індивідуальної профілактики з раніше судимими за вчинення злочинів проти основ національної безпеки особами. У рамках реалізації відповідних заходів, крім проведення профілактичних бесід з метою запобігання співпраці з ворогом та повторному вчиненню кримінальних правопорушень, має здійснюватися: перевірка раніше засудженого на предмет можливості контактування з громадянами республіки білорусь або російської федерації; моніторинг соціальних мереж з метою виявлення закликів до співпраці з ворогом та можливого розголошення інформації з ознаками колабораційної діяльності; доведення до відома особи положень чинного КК України, особливо в частині відповідальності за злочини проти основ національної безпеки; роз'яснювальна робота щодо поведінки в умовах воєнної загрози та способів протидії дезінформації [5].

Окремим перспективним напрямком протидії колабораційній діяльності є розробка та створення сучасних ефективних програмних продуктів щодо контролю за злочинними проявами недо-

бродесних громадян України у соціальних мережах, а також використання технологій штучного інтелекту для відслідкування небезпечного контенту ресурсів [6]. Такі інструменти дозволяють автоматизувати процес виявлення пропагандистського контенту, закликів до співпраці з ворогом та інших проявів колабораційної діяльності в мережі Інтернет.

Таким чином, хоча і можна значною мірою запобігти вчиненню такого кримінального правопорушення як колабораційна діяльність, провідною формою протидії залишається масштабна інформаційна кампанія у засобах масової інформації, а також на відповідних платформах організацій, які здійснюють гуманітарну місію. Необхідно також залучати до інформаційної діяльності відомих блогерів, громадських діячів та лідерів думок, які мають значний вплив на різні цільові аудиторії.

У зв'язку із розв'язаною агресивною війною попит на нелегальне переправлення через державний кордон зріс у рази та набув значної актуальності серед громадян України, які намагаються уникнути мобілізації. Це явище набуло масштабного характеру та перетворилося на окремий вид організованої злочинної діяльності з чіткою структурою, розподілом ролей та налагодженими каналами переправлення.

Запобігання кримінальному правопорушенню щодо незаконного переправлення осіб через державний кордон у науковій юридичній літературі традиційно зводиться до посилення юридичної відповідальності за порушення прикордонного і міграційного режиму, удосконалення інженерно-технічних засобів прикордонної охорони, боротьби з корупцією у правоохоронних органах та підвищення рівня життя у прилеглих до державного кордону населених пунктах.

Деякі науковці висувають більш розширений підхід щодо протидії незаконному перетину державного кордону. Зокрема, А.П. Мозоль пропонує постановку на облік місцевих жителів, які раніше притягувалися до кримінальної відповідальності за незаконне переправлення осіб через державний кордон, та проведення з ними індивідуально-профілактичної роботи; здійснення правової пропаганди серед мешканців прикордонних районів; стимулювання населення до виявлення незаконних мігрантів та осіб, що беруть участь у їх переправленні [7]. Т.В. Миронюк обґрунтовує необхідність запровадження централізованого комп'ютерного банку даних на осіб, затриманих за незаконне перетинання державного кордону [8, с. 46]. Т.Є. Огнев наголошує на необхідності налагодження співпраці з правоохоронними органами інших держав та організації спільних інформаційно-консультативних служб з метою обміну оперативною інформацією та інтеграції всіх суб'єктів запобіжної діяльності у єдину систему [9, с. 153].

Однак в умовах воєнного стану традиційні методи протидії потребують суттєвого доповнення. Особливо важливим є залучення штучного інтелекту та підрозділів кіберполіції до заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері незаконного перетину державного кордону. Це необхідно передусім для виявлення осіб, які пропонують послуги щодо нелегального перетину кордону. Такі послуги пропонуються у відкритих маркетплейсах, за допомогою месенджерів, що легально функціонують на території України, а також через більш складні схеми, зокрема «Даркнет» із використанням браузера «TOR» або закритих каналів передачі інформації, приєднання до яких відбувається за рекомендаціями «перевірених» осіб або за особливою ідентифікацією.

Тому існує нагальна потреба за допомогою технологій штучного інтелекту та кіберполіції здійснювати систематичний моніторинг і пошук таких пропозицій в мережі Інтернет з подальшим їх блокуванням. Окрім того, доцільно розвивати міжвідомчу координацію між Державною прикордонною службою, Національною поліцією, Службою безпеки України та іншими правоохоронними органами для ефективного перекриття каналів незаконного переправлення осіб.

Ухилення від мобілізації є серйозним викликом для держави, особливо в умовах загострення військового конфлікту та загроз національній безпеці. Наявність ефективної системи запобігання та протидії цьому явищу має вирішальне значення для забезпечення військової готовності та здатності Української держави відстояти свою незалежність, суверенітет і територіальну цілісність.

За загальним правилом, основні напрями загальносоціального запобігання злочинності повинні охоплювати три основні складники: соціально-економічну, політико-правову й духовно-моральну складові [10, с. 49]. Кожна з цих складових відіграє ключову роль у формуванні мотивації громадян до виконання військового обов'язку та протидії ухиленню від мобілізації.

Загалом існують два основні шляхи мотивації особи до участі у захисті держави: належне грошове і соціальне забезпечення та розвиток патріотизму й готовності до самопожертви. Ідеальним

варіантом є поєднання цих двох напрямів [11, с. 103]. Для відповідної мотивації мобілізованої особи та протидії ухиленню від мобілізації на державному рівні повинні бути створені належні умови соціального і матеріального забезпечення, достатні для того, щоб більшість майбутніх військовослужбовців усвідомлено погоджувалися ризикувати своїм життям і здоров'ям заради захисту Батьківщини. Кожен мобілізований повинен мати впевненість у тому, що у разі настання негативних наслідків для його здоров'я чи життя, держава неодмінно виконає свої зобов'язання перед ним або його близькими родичами.

Для забезпечення належної мотивації військовослужбовців необхідним є належне виконання взятих державою на себе зобов'язань, викладених у низці відомчих нормативно-правових актів, що регламентують фінансове, у тому числі додаткове грошове заохочення бійців, які беруть участь у бойових діях на передовій [12, с. 334]. Крім матеріального забезпечення, мобілізована особа повинна бути вмотивована саме на захист своєї держави, а не ставати заручником обставин, що змушують її виконувати функції військовослужбовця проти власної волі. Засобом такої вмотивованості виступає патріотизм, який забезпечує усвідомлене ставлення громадян до виконання військового обов'язку та запобігає вчиненню кримінального правопорушення, передбаченого статтею 336 КК України.

До внутрішніх закономірностей формування патріотизму у військовослужбовців варто зарахувати єдність формування патріотизму з іншими напрямками військового виховання та навчання, психологічною підготовкою й самовдосконаленням; визначальну роль військової діяльності у формуванні особистості; цілісність процесу виховання та взаємозалежність його компонентів; залежність результатів формування патріотизму від реальних умов у конкретних процесах і ситуаціях [13].

Високий рівень патріотизму не може бути забезпечений у короткий проміжок часу, у зв'язку з чим необхідною є цілеспрямована державна ідеологічна політика, невід'ємним елементом якої має стати військово-патріотичне виховання. Останнє має бути тим морально-ідеологічним стрижнем, що забезпечить консолідацію духовних сил військовослужбовців навколо ідеї соціальної відповідальності, вірності й відданості Вітчизні [14, с. 333]. Окрім впровадження патріотизму, необхідно реалізовувати комплексну інформаційну кампанію, спрямовану на формування суспільної підтримки осіб, які будуть мобілізовані, а також діючих військовослужбовців. Лише за допомогою послідовних заходів загальнодержавного характеру, підкріплених розумінням та підтримкою суспільства, можна успішно протидіяти військовим кримінальним правопорушенням [15, с. 21].

Також не треба залишати поза увагою важливість демонстрації прикладів високих моральних та етичних якостей військовослужбовців, відданих своєму народу і державі. Популяризація героїчних вчинків захисників України, належне вшанування ветеранів та формування позитивного образу військової служби у суспільній свідомості є важливими складовими запобігання ухиленню від мобілізації.

Воєнні злочини, відповідальність за які передбачена ст. 438 КК України (в редакції Закону № 4012-IX від 09.10.2024, прийнятого у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду), є серйозною загрозою для міжнародної безпеки та стабільності, а також для гуманітарної ситуації у зоні конфлікту. Слід зазначити, що до внесення зазначених змін ця стаття мала назву «Порушення законів та звичаїв війни», що визнавалася архаїчною та такою, що не повною мірою відповідала сучасним міжнародним стандартам. У зв'язку з цим запобігання та протидія воєнним злочинам стають невід'ємною складовою стратегії забезпечення миру і безпеки в міжнародному співтоваристві.

Загалом, заходи, спрямовані на протидію воєнним злочинам (ст. 438 КК України), з боку органів, які повинні їх забезпечувати, є вкрай обмеженими. Це пов'язано з тим, що такі кримінальні правопорушення вчиняються переважно на тимчасово окупованих територіях або безпосередньо на лінії зіткнення, де доступ правоохоронних органів є суттєво ускладненим або неможливим.

Протидія воєнним злочинам здійснюється як на рівні міжнародних нормативних актів, так і на рівні національного законодавства. Основними міжнародними інструментами є Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 року та додаткові протоколи до них, Римський статут Міжнародного кримінального суду, а на національному рівні – Кримінальний кодекс України, зокрема розділ XX Особливої частини «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки люд-

ства та міжнародного правопорядку». Ці акти передбачають відповідальність за скоєння воєнних злочинів, однак практична реалізація механізмів притягнення до відповідальності стикається із суттєвими перешкодами, оскільки держава-агресор не видає міжнародному суду своїх воєнних злочинців та не визнає юрисдикцію міжнародних судових інстанцій.

Запобігання воєнним злочинам вимагає комплексного підходу та різноманітних заходів як на рівні міжнародного співтовариства, так і на рівні національних урядів. Серед основних напрямків протидії слід виокремити: створення та вдосконалення міжнародних норм та механізмів контролю, зокрема забезпечення ефективного функціонування Міжнародного кримінального суду; зміцнення систем моніторингу та звітності через регулярний моніторинг ситуації в конфліктних зонах та публікацію звітів про порушення прав людини; підвищення рівня знань військовослужбовців щодо міжнародних стандартів прав людини та гуманітарного права; здійснення дипломатичних зусиль для врегулювання конфліктів; підтримку правозахисних організацій та громадськості через документування та реагування на воєнні злочини.

Особливого значення у контексті протидії воєнним злочинам набуває фіксація та документування доказів таких злочинів. Україна активно співпрацює з Міжнародним кримінальним судом, Генеральна прокуратура проводить масштабну роботу з розслідування воєнних злочинів, а міжнародні місії моніторингу здійснюють незалежну фіксацію порушень. Ця діяльність має стратегічне значення для майбутнього притягнення винних осіб до відповідальності та відновлення справедливості.

Важливим аспектом протидії воєнним злочинам є також превентивна освітня робота серед особового складу Збройних Сил України. Кожен військовослужбовець повинен чітко усвідомлювати норми міжнародного гуманітарного права, права та обов'язки стосовно військовополонених, цивільного населення та об'єктів, що перебувають під захистом міжнародного права. Систематична підготовка з питань дотримання норм міжнародного гуманітарного права є необхідною умовою для підтримання високих стандартів поведінки збройних сил демократичної держави.

Висновки. Зростання кримінальної активності в умовах війни має серйозні наслідки для суспільства, включаючи загострення гуманітарних проблем, погіршення якості життя громадян та загрозу стабільності та безпеці держави. Проведене дослідження дозволяє сформулювати наступні висновки та рекомендації.

По-перше, криміналізація кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану є об'єктивно зумовленим процесом, спрямованим на захист національної безпеки та забезпечення правопорядку. Введення нових складів кримінальних правопорушень, зокрема колабораційної діяльності, відповідає потребам суспільства та принципам кримінально-правової політики держави в умовах збройного конфлікту.

По-друге, протидія колабораційній діяльності потребує комплексного підходу, що включає як індивідуальну профілактичну роботу з потенційними правопорушниками, так і масштабну інформаційну кампанію із залученням сучасних інформаційних технологій та штучного інтелекту для моніторингу соціальних мереж.

По-третє, запобігання незаконному переправленню осіб через державний кордон потребує суттєвого оновлення інструментарію протидії, зокрема шляхом впровадження технологій штучного інтелекту для виявлення та блокування пропозицій нелегального перетину кордону в мережі Інтернет, а також посилення міжвідомчої координації правоохоронних органів.

По-четверте, протидія ухиленню від мобілізації вимагає одночасної реалізації двох стратегічних напрямків: забезпечення належного соціально-економічного захисту військовослужбовців та їх сімей, а також цілеспрямованої роботи з формування патріотизму та громадянської відповідальності серед населення.

По-п'яте, ефективне запобігання воєнним злочинам передбачає не лише реакцію на вже вчинені порушення, але й активну превентивну діяльність, спрямовану на запобігання виникненню конфліктів та зменшення їхніх наслідків для мирного населення. Розвиток міжнародної співпраці, зміцнення механізмів міжнародного правопорядку та документування доказів воєнних злочинів є надзвичайно важливими для забезпечення міжнародної справедливості.

Перспективами подальших наукових досліджень є поглиблений аналіз ефективності запроваджених механізмів криміналізації в умовах воєнного стану, розробка конкретних методик використання штучного інтелекту у протидії злочинності, а також вивчення зарубіжного досвіду протидії кримінальним правопорушенням в умовах збройних конфліктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право : навч. посіб. / за заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2014. 944 с.
2. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика Української Держави: теоретичні, історичні та правові проблеми : моногр. Київ, 2005. 332 с.
3. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти): наук. нарис / Є.О. Письменський. Сєверодонецьк, 2020. 121 с.
4. Мицька О.І. Окремі аспекти кримінологічної характеристики колабораційної діяльності. Протидія проявам тероризму та колабораціонізму в умовах війни: стан та перспективи: матеріали всеукраїнського круглого столу (м. Кропивницький, 24 листопада 2023 року). Кропивницький, 2023. С. 40–42.
5. Шаблистий В.В., Березняк В.С., Каторкін Р.А. Окремі напрямки протидії колабораційній діяльності. Legal support of european integration: general legal and sectoral aspect: Scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2024. 712 p. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/451/12176/25445-1>.
6. Богатирьов І. Кримінально-правові та кримінологічні виміри колабораційної діяльності в Україні в умовах воєнного стану. *Публічне право*. № 1 (49). 2023. С. 62.
7. Мозоль А.П. Кримінологічні проблеми нелегальної міграції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2002. 17 с.
8. Миронюк Т.В. Кримінологічна характеристика злочинності іноземців в Україні на сучасному етапі. Розвиток юридичної науки: проблеми та рішення очима здобувачів вищої освіти: матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 14 квітня 2016 р.), ч. 2. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 44–49.
9. Огнев Т.С. Незаконна міграція: кримінально-правові та кримінологічні аспекти: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2017. 247 с.
10. Дмитренко Н.А., Шкута О.О. Злочинність у Збройних Силах України: кримінологічна характеристика та запобігання: монографія. Херсон: Гельветика, 2022. 186 с.
11. Артеменко О.М. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти порядку проходження військової служби: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Наук.-дослід. ін-т вивчення проблем злочинності ім. В.В. Сташиса. Харків, 2018. 225 с.
12. Reva A. Główne zadania i cechy ogólnego społecznego zapobiegania dezercji w warunkach stanu wojennego w Ukrainie. *Education, Law, Management*. 2022. № 3 (47). P. 332–336.
13. Концепція військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України: затверджено наказом Міністра оборони України № 295 від 08.06.2010. URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/vijskovo-patriotichna-robota/>.
14. Камеш С.І. Військово-патріотичне виховання в контексті ідеологічної роботи в Збройних Силах України. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. № 2. С. 331–334.
15. Туркот М.С. Детермінанти військової злочинності. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 3. С. 19–23.

Дата першого надходження рукопису до видання: 2.02.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.02.2026

Дата публікації: 5.03.2026

© Удод А.М., Коссе В.В., Федорчак І.В., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0